

čenje postoji kad izrazi djeluju unutar propozicija. Zapravo, referencije kao denotirana individualna i iskustvena dat nisu dane s izrazima i propozicijama, već se nude spoznaji kao rezultat procesa pitanja koji završava u odgovorima. One stječu danost kad se zgotovi dinamika procesa pitanja kako za govornika, tako i za njegove slušaoce. Kad pitanja dosegnu dotične predmete i stvari, referencija se opredmećuje u uskom smislu te riječi.⁴⁰

Kao što smo vidjeli, govornikov i slušaočev proces pitanja kreću se u oprečnim smjerovima, tako da se odgovor za govornika postavlja kao pitanje za slušaoce, i obrnuto. Ako stoji, to je dalekosežna spoznaja koja problem načina postojanja govornog izričaja prikazuje u novom svjetlu. Izričaj ne zavređuje svoj ontološki status ni s obzirom na ono što denotira u sferi »izvanjezične stvarnosti« (kao što postavlja desosirovka lingvistika) ni s obzirom na konvencije jezičnog sporazumijevanja (kao što postavlja vitgenštajnovska filozofija jezika s teriojom govornih činova), već s obzirom na položaj govornog subjekta koji se u njemu objavljuje. Budući da se taj položaj ne može objaviti drugačije osim s obzirom na konvencije jezičnog sporazumijevanja i potom na denotat koji iz njih proizilazi – kao u slučaju izričaja *Pet je sati* – on je tu ilokuciju i tu lokuciju prinuđen, gotovo potajice, staviti u svoju službu. Koliko mu to pođe za rukom, toliko će vlastitih dimenzija aktivirati i toliko utjecaja pribaviti svom subjektu u strukturi svijeta života. Budući da taj uspjeh ovisi isključivo o »zarobljavanju« slušaoca, neizbježno je da mu slušalac suprotstavi vlastitu strategiju. Ona će se sastojati u tom da se ono što je govornik svojom akcijom »izglobo«, na nekoj višoj razini iznova »uzglobo« a parametre kolektivnog jezičnog sporazumijevanja, da se u govornom događaju prepoznata govorni čin, u govornoj izvedbi govorni scenarij; ukratko – da se u radnji počinjenoj u neku ruku života radi, prokaže manje ili više dalekosežan potez u zapodjenutoj komunikacijskoj igri.

BILJEŠKE

- 1 Usp. za to pobliže Lav Vygotskij, *Mind in Society. The Development of Higher Psychological Processes*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, 1979, napose poglavlje *The Adoption of Higher Psychological Functions*.
- 2 Za razlikovanje te dvije vrste znanja usp. Bertrand Russell, *An Inquiry into Meaning and Truth*, George Allen, London, 1940, str. 49.
- 3 Pojmovima priručnosti (das Zuhandene) i predručnosti (das Vorhandene) Martin Heidegger u *Bivstvovanju i vremenu* opisuje dva načina postojanja predmeta u našoj svijesti. Ti načini postojanja određuju naše načine bavljenja njima, tako da priručne predmete »držimo na umu« dok se predručnima »zaokupljamo«. U tom smislu Heideggerovi pojmovi priručnosti i predručnosti korespondiraju s Russellovim (i nešto kasnije Sartreovim) pojmovima znanja za i znanja o. Usp. *Sein und Zeit*, Max Niemeyer, Tübingen, 1979, poglavlje *Die Weltlichkeit der Welt*, posebno str. 66ff.
- 4 Usp. *Filosofska istraživanja*, prev. dr Ksenija Maricki-Gadanski, drugo, pregledano i dopunjeno izdanje, Nolit, Beograd, 1980, & 23, str. 47/8.
- 5 U knjizi *Wirtschaft und Gesellschaft* ur. J. Winckelmann, Köln, 1964, sv. 1, str. 1.
- 6 Ibidem, str. 20.
- 7 Originalni naslov *How to Do Things With Words* (Oxford, 1962) preveden je u nas različito, ali mi se ovo čini najjednostavnijim i najprikladnijim rješenjem, s obzirom na to da »činiti nešto nečim« znači djelovati, i da glagol *djelovati* ima komunikacijsku poantu za razliku od instrumentalne poante glagola *činiti*.
- 8 Ibidem (drugo izdanje, Oxford, 1965), str. 80/1.
- 9 Usp. Jürgen Habermas, *Theorie des kommunikativen Handelns*, Suhrkamp, Frankfurt a/M 1982, sv. 1, str. 390ff.
- 10 Kao što je pokazao P. Strawson u *Intention and Convention in Speech Acts*, *Philosophical Review* 1964, str. 439ff.
- 11 Usp. Habermas, op. cit., str. 396.
- 12 *Filosofska istraživanja*, & 164, str. 97.
- 13 Usp. Hans Hahnappel/Hartmuth Melenk, *Alltagssprache, Semantische Grundbegriffe und Analysebeispiele*, Wilhelm Fink, München, 1979, str. 14.
- 14 Usp. u vezi s tim Habermas, op. cit., str. 494f.
- 15 *Filosofska istraživanja*, & 654, 655, 656, str. 189.
- 16 Ludwig Wittgenstein, *On Certainty*, ed. G. E. M. Anscombe and G. H. von Wright, Harper Torchbooks, New York, 1972, str. 205.
- 17 *Filosofska istraživanja*, & 90, 91, 92 (str. 76f) i & 109, str. 80f.
- 18 Ibidem, & 106, 107, str. 79f.
- 19 Ibidem, & 66, 69 (str. 66f) i & 89, str. 76.
- 20 Paul Watzlawick / Jeanet Beavin / Don Jackson, *Menschliche Kommunikation, Formen, Paradoxien, Störungen*, Hans Huber, Bern, Stuttgart, Wien, 1969, str. 61ff. (orig. *Pragmatics of Human Communication*, W. W. Northon Comp., New York, 1967), 21 Hahnappel/Melenk, op. cit., str. 55.
- 22 Teun van Dijk, *Text and Context Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse*, Longman, London, 1977, str. 217.
- 23 M. Kreckel, *Communicative Acts and Shared Knowledge in Natural Discourse*, London, 1981, str. 25ff.
- 24 Whorf, naime, u *Znanosti i lingvistici* (izvorno objavljenoj 1940; usp. *Jezik, misao i stvarnost*, BIGZ, Beograd, 1979, str. 141f) piše: »Naučnici koji se bave lingvistikom već su davno shvatili da sposobnost tečnog govora nekog jezika ne daje nekome i lingvističko znanje o njemu, to jest, razumevanje fenomena njegove pozadine i njegovih sistematskih procesa i struktura, nimalo više nego što sposobnost da se dobro igra biljar pruža ili zahteva od igračka bilo kakvo znanje o zakonima mehanike koji djeluju na biljarskom stolu.«
- 25 Habermas, op. cit., str. 376f.
- 26 Barbara Herrnstein Smith, *On the Margins of Discourse, The Relation of Literature to Language*, Chicago University Press, Chicago 1978, str. 22.

- 27 *Filosofska istraživanja*, & 585, str. 177.
- 28 Za slično shvaćanje svakodnevnog prepricavanja doživljaja usp. argumentaciju Fladera i Gieseckea u njihovoj studiji *Erzählen im psychoanalytischen Erstinterview* u zborniku *Erzählen im Alltag* Suhrkamp, Frankfurt a/M, 1980, str. 211f i 26f. Usp. sada i prijevod u zborniku *Pričanje u svakodnevicu* što sam ga priredio za osječku *Reviju* 2/1984, str. 132f i 136.
- 29 M. Merleau – Ponty, *Fenomenologija percepcije*, »Veselin Masleša«, Sarajevo, 1978, str. 211.
- 30 O različitim oblicima redukcije odgovornosti u govornom djelovanju pobliže govori Erving Goffman u *Frame Analysis. An Essay On Organization of Experience*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1974, poglavlje *Frame Analysis of Talk*. Nešto skraćena verzija prevedena je također u *Reviji* 2/1984. Usp. također kako prijelaz iz »govorenja« u »davanje na znanje« razmatra Barbara Herrnstein Smith, op. cit., str. 113ff. Zanimljive opaske o problemu sadrži i analiza »posrednih govornih činova« u knjizi Mary Louise Pratt i Elisabeth Closs Traugott *Linguistics for Students of Literature*, Harcourt, Brace Jovanovich, New York, 1980, str. 233ff.
- 31 Smith, op. cit., str. 90.
- 32 William Labov, *Language in the Inner City, Studies in the Black English Vernacular*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1972. Neznatno skraćena verzija prevedena je u *Reviji* 2/1984.
- 33 Kao što je primijetila Barbara Herrnstein Smith, riječ je o igrama koje se igraju »za istinu«. Usp. op. cit., str. 105.
- 34 Watzlawick et al., op. cit., str. 84.
- 35 Usp. Mary Louise Pratt, *Toward a Speech Act Theory of Literary Discourse*, Indiana University Press, Bloomington, 1977, str. 105.
- 36 Ibidem, str. 109f.
- 37 Smith, op. cit., str. 135.
- 38 Termin su uveli M. Halle i K. Stevens još 1958, a pregledno ga objavili u članku *Speech Recognition: A Model and a Program for Research*, u zborniku Fodor/Katz, *The Structure of Language*, Englewood Cliffs, 1965. Usp. razredu i komentar u Aleksej A. Leont'ev, *Psycholinguistik und Sprachunterricht*, Kohlhammer, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz, 1974, str. 83ff. (orig. *Nekotorye problemy obučeniya russkomu jazyku kak inostrannomu. Psiholingvističeskie očerki*, Moskva, 1970), V. također uvod I. A. Zimnjaje *Opazhanje smisla govornog saopćenja* u zborniku *Smyslovoe vospriyatije rečevogo saobščeniya*, Nauka, Moskva, 1976, posebno str. 26ff.

Predavanje održano u organizaciji Društva za srpskohrvatski jezik i književnost Vojvodine.

- 39 Michel Meyer, *Meaning and Reading. A Philosophical Essay on Language and Literature*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1983, str. 4.
- 40 Ibidem, str. 43f.

bivanje

maja haderlap

u mršave čase
otići
kada domovi budu
očevima ostareli
kada su dugi
hodnici
otvoreni

u tihom
pragu skutrena
tražiću se
u tisućama dana

doći će dnevni
bakra u kosi
srebra u očima
kada u svom
sećanju ne budem
sebe spoznala
kad se pred sobom
samom
pretvorim u
oklevanje

DAROVANJE MESECU

nositi sa sobom
napola užareni
kamen,
staviti na kocku
bdenje

tražiti
obraz
u bledom sjaju
u uštapu
udaljenost.

znati nešto
o hladu,
svodu predati
dva svoja oka
bez oklevanja.

TUĐINAC

ići
mimo tvojih
dolazaka,
slepo kroz varljivu
sreću,
u čekanju,
gde misao zastane.

svilena
zvezda nadanja
u krv utone
kad je slutnja reči
već jalovih
u nama,
u našem
strahu.

zanemim
kad se dotakne
žuljavi dlan
posude
i pospremi je
sa stola.

PROVINCIJSKA LJUBAV

l
s večeri dolaze
da u gostioni stoje
s pivom za šankom
kolegi nazdravljaju.

u poznim satima
ožive. žudeni
gutljaji spiraju dan
iz sjaktavih očiku.

devojke dotiču
krišom. s crnilom
noći krepe se
rame uz rame

u okovratniku
vonja na muškoj znoj.
dlanovi vlažni
i grubi

svoj par odvoze
autom
pažljivi
kad im se prohte
plen.

prevod sa slovačkog
M. D. Stefanović